

**Хортюк Н.В., асистент,
Буковинський державний
фінансово-економічний університет,
м. Чернівці**

Диверсифікація діяльності промислових підприємств як спосіб активізації інноваційного розвитку

Проведено аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств регіону. Доведено актуальність диверсифікації як інструменту посилення інноваційної активності підприємств. Запропоновані перспективні напрями диверсифікації інновацій, а саме синергетичну та конгломератну диверсифікацію.

Запропоновано пропозиції щодо активізації диверсифікаційної діяльності підприємств як складової інноваційного процесу.

Ключові слова: інновації, інноваційна активність, диверсифікація, синергетична диверсифікація, конгломератна диверсифікація.

Проанализирована инновационная деятельность промышленных предприятий региона. Обоснована актуальность диверсификации как инструмента усиления инновационной активности предприятий. Предложены перспективные направления диверсификации инноваций, а именно синергетическую и конгломератную диверсификацию.

Обоснованы предложения по активизации диверсификационной деятельности предприятия как составной части инновационного процесса.

Ключевые слова: инновации, инновационная активность, диверсификация, синергетическая диверсификация, конгломератная диверсификация.

The industry enterprises innovative activity has been analyzed in the article.

The topicality of the diversification as a tool to enhance innovative activity of enterprises has been proved. The promising directions of diversification innovations such as synergistic and conglomerate diversification are proposed.

The approaches to the enterprises diversification activity activation as the constituent part of innovative process have been proposed.

Key words: innovation, innovation activity, diversification, synergetic diversification, conglomerate diversification.

Актуальність теми дослідження. За умов глобалізації, турбулентності, жорстокої цінової та нецінової конкуренції, а також насиченості більшості традиційних ринків інноваційна діяльність являється одним з найефективніших факторів у процесі трансформації національної економіки та включення її до світового простору.

Дослідження економічних перетворень у світовому масштабі показують, що інноваційна економіка та економіка знань забезпечили світову першість провідним країнам світу. В умовах відродження та перетворення ринкових відносин опора на знання може забезпечити Україні як вирішення внутрішніх проблем та задоволення потреб суспільства, так і формування конкурентних переваг на світових ринках.

Постановка проблеми. Інноваційна стратегія фірми спрямована на

розробку в короткі строки докорінних технологічних змін та виведення на ринок нових товарів чи послуг. Інноваційному процесу притаманні значний ризик та невизначеність, що вимагає особливого підходу при виборі методів управління ним. Дана проблема змушує звернути увагу на диверсифікацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Доволі активно проблемами інновацій вчені почали займатися в 60-ті роки ХХ ст. – у період бурхливого розвитку науково-технічного прогресу. Узагальнивши теоретичні дослідження, розпочаті українським вченим-економістом світового рівня Михайлом Туган-Барановським, австрійський вчений Йозеф Шумпетер на початку ХХ ст. започаткував вивчення проблем інноваційного розвитку [10, с. 8]. Сьогодні питання розвитку за інноваційною моделлю висвітлюється у працях Пітера Друкера [6], Л.І. Федулової, П.С. Харіва [10], Л. Мулярчук [5], Г. Г. Азгальдова [1]. Теоретичні аспекти процесу диверсифікації діяльності підприємства розглянуті в наукових розробках Н.Б. Мельник [4], С.М. Попової [7], К.В. Білецікої [2], О.О. Цогли [11], О.О. Шарко [12].

Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць та досліджень з цієї тематики, можливості використання стратегії диверсифікації діяльності підприємства як чинника інноваційного процесу потребують додаткових досліджень.

Постановка завдання. Основне завдання дослідження – визначити перспективні напрямки активізації інноваційної діяльності за допомогою використання диверсифікаційних стратегій розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Термін «інновація» походить від латинського «innovatio». Розглядаючи морфологічну будову даного слова, зазначимо що воно складається з двох частин: «novatio», що означає «оновлення» (або «зміна») та приставки «in», яка перекладається з латинської як «в напрямом». Якщо перекладати дослівно «Innovatio» – «в напрямку змін». Англійське «innovation» перекладається як «нововведення».

На практиці поняття «нововведення» та «інновація» нерідко ототожнюють, хоча між ними є розбіжності. Інновація – це не всяке нововведення, а тільки те, яке серйозно підвищує ефективність діючої системи [10, с. 8]. Тобто інновація повинна характеризуватися радикальною новизною.

У глобальному світі, який ще не встиг відновитися після економічної кризи – інновації стали ще складнішими. Саме різноманітність точок зору та парадигм стануть основним фактором розвитку інновацій. І якщо організації не дбатимуть про силу диверсифікації – вони ризикуватимуть обмежити свій інноваційний та креативний потенціал і, як наслідок, цілковито втратити конкурентну перевагу.

Диверсифікація може стати джерелом гнучкості та креативності, яка необхідна для відновлення після економічної кризи та здатна подолати більшість викликів сьогодення: економічні та соціальні проблеми; основні демографічні зміни; глобалізація; потужна потреба інновацій та відновлення економічного зростання; наростання вимог різноманітності від партнерів, клієнтів, споживачів тощо.

Одне з досліджень «Глобалізація та мінливий світ бізнесу» (Redrawing the

map: globalization and the changing world of business), проведене компанією Ernst&Young, вказує на те, що більшості компаній не вистачає різноманітності для того, щоб справлятися з міжкультурними викликами [9].

Отримання лідерської позиції у будь-якій країні вимагатиме часу. Але сьогодні стають очевидними чотири обов'язкові умови для успіху:

• Кожну проблему потрібно розглядати з максимальної можливої кількості точок зору. Дослідження показують, що різноманіття точок зору здатне призвести до активної і продуктивної суперечки, в якій народжуються нові ідеї.

• Приймайте інновації (next big thing), а ще краще — станьте їхнім драйвером. Саме різноманіття є рушієм інновацій, допомагаючи бізнесу генерувати нові продукти та послуги.

• Підживлюйте таланти. І пам'ятайте, що таланти можуть проявитися у найнесподіваніших місцях.

• Сфокусуйтесь на трансформаційному лідерстві [9].

Диверсифікація інновацій – це процес розповсюдження і поширення інновацій на нові сфери діяльності (розширення номенклатури інноваційних продукції та послуг, географічного поширення інновацій) [2, с. 4].

Диверсифікація є дієвим засобом мінімізації операційного (несистематичного, власного) ризику підприємства. При визначенні доцільності та ефективності реалізації стратегії диверсифікації важливо враховувати взаємозв'язок диверсифікації діяльності та операційного ризику (рис. 1).

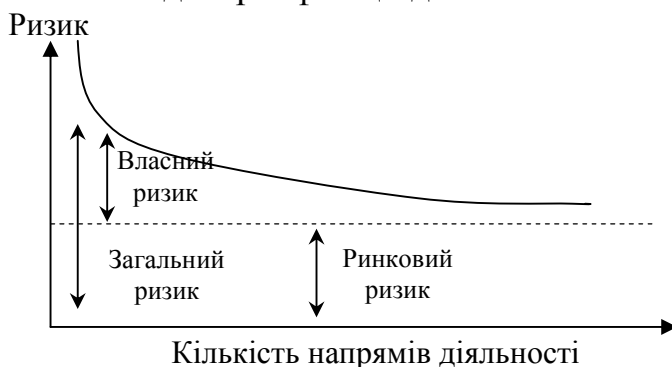

Рис. 1. Ризик та диверсифікація

Диверсифікація дозволяє зменшити величину ризику, але не нейтралізувати його. Але це призводить до зниження загальної ефективності діяльності, тому що фірма змогла б отримати більший прибуток, зосередившись на одному найбільш прибутковому напрямі, при цьому ризик також був би найбільшим. Отже, основне завдання при реалізації стратегії диверсифікації – забезпечення прийняттого співвідношення між прибутковістю і рівнем ризику.

Проведений аналіз динаміки кількості промислових підприємств Чернівецької області, що займалися інноваційною діяльністю, та їх частки у загальній їхній кількості протягом 2008–2011 рр. свідчить про нестабільність інноваційної активності підприємств. Найсуттєвіші негативні зміни спостерігаються у 2010 році, коли, незважаючи на високі темпи росту обсягів

промислового виробництва, питома вага інноваційно активних підприємств скоротилася до значення 14,2 % (рис. 2).

Впродовж останніх трьох років інноваційну продукцію реалізовували 22 промислових підприємства області (2008 р. – 19). З них 95,5 % підприємств реалізували продукцію, що є новою лише для підприємства. Питома вага кількості підприємств, які у 2011 р. реалізували інноваційну продукцію, що є новою для ринку, становила 13,6 % від загальної кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію.

Рис. 2. Порівняльний аналіз інноваційної активності підприємств та темпів росту обсягів виробництва у промисловості за 2008–2011 рр.

У 2011 р. обсяг реалізованої інноваційної продукції становив 178,1 млн грн або 4,9 % від загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2010 р. – 153,9 млн грн або 5 %, у 2009 р. – 192,5 млн грн або 6,6 %, а у 2008 р. – 220,3 млн грн або 7,1 %).

Обсяг реалізації інноваційної продукції промисловими підприємствами Чернівецької області, що є новою для ринку становила 15,7 % від обсягу реалізації від обсягу реалізованої інноваційної продукції, проти 56,0 % у 2008 р. Частка обсягу реалізації продукції, що є новою для підприємства становила 84,4 % (96,8 % – у 2010 р.) від обсягу реалізації інноваційної продукції.

Таблиця 1

Динаміка показників, що характеризують реалізацію інноваційної продукції промисловими підприємствами Чернівецької області

Показник	2008	2009	2010	2011
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	19	22	22	22
із них:				
продукцію, що є новою для ринку	4	4	4	3
у % до заг. кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	21,1	18,2	18,2	13,6
продукцію, що є новою для підприємства	18	22	22	21
у % до заг. кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	94,7	100,0	100,0	95,5
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис.грн.	220276	192460	153883,6	178058,8

у % до заг. обсягу реалізованої продукції	7,1	6,6	5,0	4,9
Із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції:				
продукцію, що є новою для ринку	123337,8	72974,4	4992,1	27997,1
у % до заг. кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	56,0	37,9	3,2	15,7
продукцію, що є новою для підприємства	96938,2	119485,6	148891,5	150061,7
у % до заг. кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	44,0	62,1	96,8	84,4

Джерело: [3, с. 59, 63–64]

Загальний обсяг витрат на інновації у 2011р. становив 51,8 млн грн (у 2010 р. – 38,4 млн грн, у 2009 р. – 48,1 млн грн, а у 2008 р. – 31,9 млн грн).

У Проекті Регіональної програми інноваційного розвитку Чернівецької області на період до 2016 року [8] визначено, що основними причинами таких негативних тенденцій є: нерозвинуті зв'язки науки і бізнесу; слабка інституційна підтримка інновацій, в тому числі відсутність ефективного управління інноваційними процесами; недостатньо розвинута інноваційна інфраструктура; відсутність належної фінансової підтримки інноваційної діяльності; низька інноваційна активність малого та середнього бізнесу; недостатнє кадрове забезпечення інноваційної діяльності, в тому числі відсутність кваліфікованих кадрів для ініціації і реалізації інноваційних та інвестиційних проектів.

Відсутність належного фінансування інноваційної сфери негативно впливає не лише на ефективність її розвитку сьогодні, а й у майбутньому. Обсяги витрат на інновації та основні напрямки їх здійснення відображені у табл. 2.

Таблиця 2

Структура загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, млн грн

Рік	Всього	Внутрішні науково-дослідні розробки	Придбання науково-дослідних розробок	Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	Придбання інших зовнішніх знань	Інші витрати
2008	31,9	0,3	1,1	27,0	0,2	3,3
2009	48,1	0,3	0,9	45,0	0,3	1,6
2010	38,4	0,4	0,7	35,8	0,2	1,3
2011	51,8	0,4	1,1	49,0	0,1	1,3

Джерело:[3, с. 33-34]

Із загального обсягу витрат найбільше коштів було витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 49 млн грн (94,6 % від загального обсягу витрат). Значно менше коштів було витрачено інноваційно активними підприємства на наукові дослідження і придбання науково-дослідних розробок – 1,5 млн грн (2,8 %) та інші витрати, які включають в себе навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно удосконалених продуктів та процесів,

діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій – 1,3 млн грн (2,4 %).

Характерно, що більш як 95% витрат на інновації покривається за рахунок власних джерел підприємств, що пояснюється високим ступенем ризику на вкладений в інноваційну сферу капітал. Дану проблему можна нейтралізувати використовуючи диверсифікацію як альтернативний інструмент управління інноваційною діяльністю.

Раціональний характер диверсифікації вимагає визначення перспективних напрямків її проведення. Взятши за основу критерій одержання синергетичного ефекту при використанні стратегії диверсифікації можна виділити два її типи – синергетичну й конгломератну.

Синергетична диверсифікація оснований на ідеї про те, що диверсифікація повинна здійснюватися шляхом виходу у нові сфери бізнесу, що характеризуються суттєвою спільністю з основною діяльністю підприємства з метою одержання ефекту синергізму (так званого «ефекту $2 + 2 = 5$ »). Стратегія синергетичної диверсифікації полягає у використанні хоча б одного з наявних факторів виробництва: технології, постачальників, сировини або матеріалів, методів управління, маркетингу, використання персоналу; каналів розподілу та збуту, орієнтованих на тих самих споживачів, для розширення можливостей задоволення потреб споживачів.

Альтернативною попереднього типу диверсифікації можна вважати конгломератну. Вона полягає в переході підприємства в галузь, не пов'язану з поточним бізнесом підприємства, – до нових технологій і потреб ринку. Тобто вона не передбачає наявності суттєвої схожості між каналами розподілу, ринками, виробничими технологіями. Основним положенням, на котрому базується рішення про конгломератну диверсифікацію є те, що будь-який бізнес, який може бути придбаний на вигідних умовах і має гарні перспективи одержання прибутку, є підходящим напрямком диверсифікації.

Прихильники кожного з типів диверсифікації наводять різні аргументи на їх користь. Основні з них зображені на рис. 3.

До основних переваг синергетичної диверсифікації слід віднести такі [12]:

1. Її здійснення веде до зменшення вартості продукції і послуг, вироблених підприємством, у результаті ефекту економії на масштабах виробництва, що призводить як до одержання додаткового прибутку підприємством, так і до підвищення добробуту суспільства в результаті здешевлення продукції.

2. Використання і розвиток конкурентних переваг підприємства веде до їхнього подальшого посилення.

3. Дозволяє розподілити ризики між напрямками діяльності підприємства.

Прихильники диверсифікації конгломератного типу приводять такі аргументи для підтвердження її переваг перед синергетичною:

1. Ризики розподілені більш ефективно, ніж при синергетичній, оскільки при використанні синергетичної диверсифікації підприємство являє собою систему, що діє в єдиному економіко-соціо-політичному середовищі, в результаті чого підприємство стає стратегічно вразливим. Тобто конгломератна диверсифікація забезпечує підприємству велику фінансову стійкість.

2. Варіанти диверсифікації, які дають найбільшу прибутковість на вкладений капітал, не завжди належать до однієї галузі і, отже, нерідко переваги від ефекту синергізму перекриваються прибутковістю варіантів конгломератної диверсифікації.

4. Грамотно обрані напрями диверсифікації дозволяють згладити циклічність отримання фірмою доходів або протидіє їй [12].

Розроблено автором

Рис. 3. Перспективні напрями диверсифікації та їх переваги

При виборі напрямку проведення диверсифікації окрім загальних вигад та ризиків, що притаманні кожному з її типів, необхідно враховувати специфіку самого підприємства, структуру його бюджету, рівень мобільності капіталу, а також розмір (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз факторів впливу на вибір підприємством типу диверсифікації

Назва фактора	Тип диверсифікації	
	Синергетична диверсифікація	Конгломератна диверсифікація
Цілі підприємства	завоювання й утримання ринкової частки, заняття позицій технологічного лідера, створення певного образу в очах громадськості, лідерства у витратах	одержання прибутку
Структура бюджету підприємств	значну частку становлять витрати на НДПКР	низька частка витрат на НДПКР
Мобільністю капіталу підприємства	значна частина свого капіталу підприємство містить у вигляді основних засобів	абсолютна мобільність капіталу
Розмір підприємства	великі підприємства	малі підприємства

Розроблено автором

Тип диверсифікації, що обирається підприємством, багато в чому залежить від специфіки самого підприємства, і в першу чергу – від його цілей. Було доведено, що якщо показником ефективності диверсифікації вибираються такі показники активності підприємств, як зростання обсягів продажів, збільшення частки ринку, зростання доходів від продажів, то більш високі оцінки ефективності одержують підприємства, що проводять синергетичну диверсифікацію. Якщо ж у першу чергу розглядаються фінансові показники – дивіденди, ріст ринкової вартості акцій, то найбільш високі оцінки одержують конгломерати.

Структура бюджету підприємств, що проводять диверсифікацію також визначає вибір напряму диверсифікації на користь конгломератної чи синергетичної. Підприємства, у бюджеті яких значну частку становлять витрати на науково-дослідні і проектно-конструкторські розробки, прагнуть до синергетичної диверсифікації, тому що значні вкладення в дослідження не можуть бути використані при конгломератній диверсифікації і постійному переливанні ресурсів з одного виду бізнесу в інший. А при синергетичній диверсифікації їхні результати можуть бути використані в декількох напрямках бізнесу, що знизить частку затрат на НДПКР у ціні одиниці реалізованої продукції.

Вибір напряму диверсифікації визначається також і мобільністю капіталу підприємства. Конгломератна диверсифікація вимагає абсолютної мобільності капіталу, бо його перекидання з одного напряму в інший може принести підприємству додатковий прибуток чи захистити його від збитків. Якщо ж підприємство в силу особливостей технологічного процесу значну частину свого капіталу містить у вигляді неліквідів, то воно прагнучиме до більш повно їх використати, а отже, до диверсифікації синергетичного типу. Аналогічно, до синергетичної диверсифікації націлені підприємства, що несуть значні витрати через невикористання відходів власного виробництва.

Вибір між синергетичною і конгломератною диверсифікаціями термінується і розміром підприємства, яке диверсифікується. Великі підприємства, які характеризуються значними витратами в НДПКР та великими вкладеннями в основні засоби, традиційно шукають варіанти диверсифікації, пов'язані зі своєю основною діяльністю, для одержання вигод від ефекту синергії. Малі ж підприємства, що усе частіше набувають рис багатопрофільності, вживають конгломератну диверсифікацію, оскільки основною їхньою метою є одержання прибутку, а капітал є максимально мобільним.

Успіх будь-якого підприємства визначається здатністю передбачати та змінювати структуру виробництва, а також від здатності до нововведень та вчасного пристосування до технологічних зрушень.

Отже, проведення диверсифікації діяльності підприємств як інноваційного процесу є основним чинником забезпечення його ефективного функціонування та стратегічного розвитку.

Для активізації диверсифікаційної діяльності підприємства як

інноваційного процесу доцільні такі заходи [11]:

- виготовлення принципово нових та удосконалення видів продукції за допомогою підвищення їх ефективності та якості;
- впровадження та освоєння прогресивних технологічних процесів, засобів механізації та автоматизації виробництва;
- повне та ефективне використання наявного технологічного та виробничого потенціалів;
- ефективний розподіл та використання наявних ресурсів за напрямками технічного розвитку;
- пошук нових джерел залучення фінансових ресурсів та способів їх збільшення;
- розроблення та проведення програм навчання, підготовки та перепідготовки персоналу, спрямованих на отримання та вдосконалення вмінь та навичок у сфері науковотехнічних розробок;
- впровадження ефективних механізмів моніторингу та оцінювання ринкових тенденцій, націлених на забезпечення швидкої адаптації підприємств до змін у навколишньому середовищі тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Активізація інноваційної активності завдяки диверсифікації діяльності для промислових підприємств є актуальною. Необхідність пристосування до нових економічних умов змушує шукати вигідніші сфери використання створеного виробничого потенціалу, тому саме диверсифікація є інструментом переливу капіталу у прибутковіше сфери бізнесу.

У перспективі необхідно активізувати процеси інноваційного розвитку промислових підприємств Чернівецької області, зокрема диверсифікації інновацій. Стратегія диверсифікації інновацій має забезпечити впровадження інновацій за різними напрямками та об'єктами, отримання ефекту синергії серед споріднених господарських підрозділів і перетворення його у конкурентну перевагу, визначення наступних інноваційних пріоритетів і спрямування ресурсів підприємства в найбільш перспективні інноваційні ідеї.

Дослідження теоретичних питань диверсифікації та інноваційної діяльності не завжди дає змогу оцінити взаємозв'язок цих двох процесів. Тому виникає потреба в подальших дослідженнях, теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій з удосконалення механізму інноваційно-диверсифікаційного розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Азгальдов Г. Г. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия / Г.Г. Азгальдов, А.В. Костин – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.labrate.ru/articles/azgaldov-kostin_article_2008-1_innovation-qualimetry-IP.htm // Економічні стратегії, 2008. - № 2 (60). - С. 162-164.
2. Білецька К.В. Диверсифікація інновацій у харчовій промисловості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук / К.В. Білецька. – К., 2007. – 16 с.
3. Інноваційна діяльність в області у 2005-2011 роках : статистичний збірник / за ред. В.С. Дроня. – Чернівці, 2012. – 108 с.
4. Мельник Н.Б. Диверсифікація виробництва сільськогосподарських підприємств і

господарств населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук / Н.Б. Мельник. – Львів, 2010. – 22 с.

5. Мулярчук Л. Інноваційні передумови активізації торгово-побутових підприємств / Л. Мулярчук // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 3 (36). – с. 170–176 – (маркетингово-інноваційні технології управління підприємствами).

6. Пітер Друкер. Бізнес та інновації / Пітер Друкер. – М. : Вільямс, 2007. – 432 с. – ISBN 0-88730-618-7.

7. Попова С.М. Диверсифікація діяльності підприємств в умовах трансформації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук / С.М. Попова. – Харків, 2004. – 20 с.

8. Регіональна програма інноваційного розвитку на період до 2016 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Чернівецької обласної державної адміністрації – Режим доступу : <http://www.oda.cv.ua/page/regionalna-programa-innovatsiinogo-rozvitku-na-period-do-2016-roku-0>

9. Розвиток інновацій через диверсифікацію. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/tend/tend314.html>

10. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів : монографія / П.С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 326 с.

11. Цогла О.О. Диверсифікація діяльності як спосіб активізації інноваційного розвитку підприємства в кризовий період [Електронний ресурс] / О.О. Цогла – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13438/1/066_Diversif%D1%96kac%D1%96ja%20d%D1%96jal_431_436_714.pdf

12. Шарко О.О. Види та напрямки диверсифікації діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О.О. Шарко – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2008_10_2/sharko.pdf